

РЕЦЕНЗИЯ на дисертационен труд за придобиване на научна степен „доктор“ в направление 2.4 Религия и теология

Заглавие на дисертацията: „Старозаветното свещеничество по чина Мелхиседеков (екзегетическо изследване)“

Автор: Свещ. Борис Антонов Борисов, докторант в Катедра „Библеистика“ при Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Научен ръководител: Доц. д-р Ивайло Найденов, Катедра „Библеистика“ при Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Рецензент: Доц. д-р Павлин Събев, Катедра „Библейско и систематическо богословие“ при Православен богословски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1. Данни за дисертацията, автореферата и публикациите

Дисертационният труд на свещ. Борис Антонов Борисов, озаглавен „Старозаветното свещеничество по чина Мелхиседеков (екзегетическо изследване)“, е разработен в Катедра „Библеистика“ на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ под научното ръководство на доц. д-р Ивайло Найденов. По настоящата процедура няма допуснати нарушения. Предоставени ми са всички необходими материали.

Текстът на дисертацията е с обем 208 страници, структуриран в предговор, увод, четири глави, епilog, заключение, приложение и богата библиография. Списъкът с използваната литература включва 208 източника – 35 извора (библейски, апокрифни и др.) и 173 научни изследвания, от които 52 на кирилица, 120 на латиница и 1 на гръцки език. Това говори за изключително широка научна осведоменост и вложен труд в проучване на разнообразни източници.

В *увода* авторът аргументира актуалността на темата, като я поставя в контекста на христоцентричния прочит на Стария Завет и изяснява централната роля на Послание до евреите за формирането на учението за Христовото първосвещенство по чина Мелхиседеков. Формулирани са ясно обектът, предметът, целите, задачите и методологията на изследването. Методологията е интердисциплинарна: съчетават се историко-критически, структурно-аналитичен и херменевтичен метод, като се отчитат светоотеческата рецепция и „историята на въздействието“ (Wirkungsgeschichte) на образа на Мелхиседек.

Първа глава разглежда старозаветното свещенство в неговия произход и развитие. Анализирани са Свещеническият кодекс, основните култови и богословски категории

(чисто – нечисто, жертва, завет), празникът Очищение и Юбилейната година, както и фигурата на първосвещеника в различни исторически и богословски контексти. Особено внимание е отделено на развитието на свещеническите традиции и мотива за свещеническия завет, както в каноничната, така и в неканоничната старозаветна литература.

Втора глава е посветена на образа на царя-свещеник Мелхиседек. Авторът извършва детайлен екзегетически анализ на текстовете от Битие 14 и Псалом 109, разглежда концепцията за царственото свещенство в Стария Завет (Иzx. 19:6) и проследява развитието на образа на Мелхиседек в извънбиблейската юдейска традиция. Дисертантът разглежда спорните въпроси за автентичността на текста в Бит. 14:18-20 и отъждествяването на Салим с Йерусалим без да заема крайна позиция, но допуска вторичен характер на текста и на традиционната идентификация. За сметка на това по отношение на датировката на Пс. 109 авторът аргументирано отхвърля хипотезата за Макавейския период като необоснована и защитава тезата, че псалмът отразява по-стара традиция от епохата на обединената монархия. В подкрепа на това той посочва, че вероятно още цар Давид е носил титела „свещеник по чина Мелхиседеков“ в качеството си на обединяваща фигура между двама първосвещеници (Авиатар и Садок) при пренасяне на Ковчега в Йерусалим. Отбелязана е поява на две паралелни традиции за Мелхиседек в юдаизма на Втория храм: едната го разглежда като исторически човек (каквото е в канона), а другата – като небесно същество (ангел). Особено внимание е отделено на трудни текстове като 11QMelch от Кумран (където Мелхиседек е издигнат в ранг на есхатологичен небесен вестител) и на алегоричните интерпретации у Филон Александрийски, който идентифицира Мелхиседек с Божествения Логос

Третата глава изследва мястото и значението на Мелхиседековото свещенство в Послание до евреите. Анализирани са идейният контекст, богословската аргументация и христологичният синтез на старозаветните свещенически представи, чрез които Христос е представен като Първосвещеник по чина Мелхиседеков, като категорично е посочено, че в посланието Мелхиседек е човек, а не ангел, в полемика с някои ранни юдейски интерпретации. Интересно наблюдение е, че мотивът за „вечния завет“ в Посланието до евреите е откъснат от старозаветния мотив за „ревността“ (неизменно свързани в Стария Завет, например при Финеев – Чис. 25:13) и е обвързан с новозаветната идея за Христовата жертва и новия Завет. Авторът обръща внимание и на реториката на посланието: засилената употреба на Пс. 109 в текста имплицира царско измерение на Христовото свещенство, а макар да е налице известна употреба на платонически

противопоставяния (едно-много, вечно-временно, небесно-земно), се доказва, че миросгледът на Посланието до евреи е по същество иудейски, а елинистичното влияние е „повърхностно, речево“.

Четвъртата глава проследява историята на въздействието на образа на Мелхиседек в таргумната, талмудическата, апокрифната, гностическата и светоотеческата традиция. Тук докторантът демонстрира широта на познанията, като проследява развитието на образа в различни религиозни традиции: юдейска, християнска и гностическа. Разгледани са: полемичната равинска традиция, идентифицираща Мелхиседек със Сим (синът на Ной); любопитната история във 2 Енох за свръхестественото зачатие на Мелхиседек (чрез ангелска намеса); гностическият мит за Мелхиседек като небесен посредник между материалния и духовния свят; сектата на мелхиседеканите от първите векове, които почитали Мелхиседек като сила, по-висша от Христос. Авторът показва как светите отци последователно отричат тези еретически възгледи и се придържат към библейската представа: Мелхиседек е предобраз на Христос и на Неговото свещенство, „което не почива на човешко унаследяване“. Докторантът отбелязва, че от III в. насетне в християнската екзегетична традиция трайно се утвърждава типологичното тълкуване на хляба и виното, принесени от Мелхиседек (Бит. 14:18), като предобраз на Евхаристията

Епилогът представлява кратко изследване на образа на царя-свещеник в контекста на византийската идея за цезаропапизъм. Дисертантът проследява как някои византийски императори са се стремели да използват модела на Мелхиседек (едновременно цар и свещеник), за да обосноват намесата си в църковните дела, докато Църквата е възразявала, че прототипът на Мелхиседек може да се прилага единствено към Христос, а не към земен цар, който по необходимост употребява насилие. Този епилог свързва библейско-екзегетическото изследване с по-късната идеологическа употреба на библейския образ в историята на Църквата.

В *заключението* са обобщени основните резултати от изследването и е подчертана богословската значимост на Мелхиседековото свещенство като ключ към разбирането на континуитета между Стария и Новия Завет.

Авторефератът на дисертацията коректно отразява съдържанието, целите, методите, структурата и основните изводи на изследването. В него са описани мотивите за избора на темата, обектът и предметът, целта и задачите, както и използваните методи.

Списъкът с научните приноси на дисертацията, представен от докторанта като част от документацията, съдържа пет ясно формулирани приноса, които съответстват на основните резултати от изследването.

Публикувани научни трудове по темата: Дисертантът е изпълнил изискването за публикации, като е представил списък с 5 научни публикации, отразяващи основни резултати от дисертацията. Това показва, че част от изводите на труда са преминали през външна рецензия и вече са достояние на академичната общност. Всички изброени публикации свидетелстват за научната активност на автора и за способността му да комуникира резултатите от изследването си към академична и църковна аудитория.

Обобщено: Представената дисертация е придружена от необходимата документация – автореферат, приноси и публикации – които са изготвени прецизно и според изискванията. Налице е ясна информация за характера и обхвата на труда, за заявените от автора приноси и за предварителната им апробация. Това създава много добра основа за следващата оценка на качествата на изследването.

2. Оценка на научните приноси – оригиналност, значимост, методология, осведоменост, теоретична и практическа стойност

Дисертационният труд на свещ. Борис Борисов прави впечатление с обхватността и дълбочината на изследването си, както и с ясното формулиране на научните приноси.

Значимост и актуалност: Темата за Мелхиседековото свещенство е значима както академично, така и църковно-практически. Академичната значимост се изразява в това, че изследването запълва празнина в българската библеистика – досега липсваше толкова подробен труд върху фигурата на Мелхиседек. Този труд определено обогатява старозаветното (и новозаветното) богословие на български език и може да послужи като ориентир за бъдещи изследвания в тази област.

От гледна точка на православно богословие разглежданата тема е особено важна за разбиране на връзката между двата Завета и на свещенството като такова (както на Христос, така и на църковното свещенство и свещенството на всички вяващи). В православно академично богословие се търси диалог между библеистиката и догматиката, между библейската основа и литургичната практика, затова трудът на о. Борис има висока стойност. Актуалността му личи и от това, че докторантът съумява да направи връзка с днешната литургична реалност – напр., пояснявайки библейските основи на литургичните текстове при ръкоположение и обличане на свещеник или дискутирайки историческия въпрос за ролята на царете спрямо Църквата (цезаропапизма) през образа на Мелхиседек. Това показва, че изследването не е

изолирано в древността, а е релевантно към проблеми на църковната идентичност и богословие.

Методология и научна осведоменост: Както вече бе отбелязано, методологическият апарат на труда е впечатляващо богат. Авторът ясно е заявил методите (историко-критически, структурно-аналитичен, херменевтичен) и ги е прилагал адекватно. Прави чест на докторанта, че подхожда критично и с баланс – например, историко-критическият метод е използван за текстологични и исторически въпроси, но авторът не изпада в крайности, а отчита и богословската стойност на текста. Пример за това е начинът, по който е разгледан спорът за авторството на Посланието до евреите – без да се настоява на конкретна хипотеза, но с оценка на богословските паралели с Павловите текстове. Също така, при въпроса за автентичността на Бит. 14:18-20, дисертантът представя аргументи „за” и „против”, но се въздържа от категоричност, признавайки сложността на проблема.

Научната осведоменост на автора е на много високо ниво. Доказателство за това е: Обемът и разнообразието на източниците: 208 източника, сред които светоотечески текстове, апокрифи, Кумрански ръкописи, класически трудове на Филон, Йосиф Флавий и др., съвременни библейски коментари и монографии на няколко езика (проучени са значимите изследователи в тази област (Horton, Mason, Davies, и мн. др.). Това свидетелства, че докторантът е извършил сериозна изследователска работа. В този контекст бих искал да акцентирам по-силно върху уменията на докторанта да работи с оригиналните текстове – Масоретския текст (MT) и Септуагинта (LXX), което е критично важно за екзегетическото изследване. Особено впечатление прави прецизният филологически анализ на еврейските корени *šdq* (справедливост) и *mlk* (цар) и проследяването на тяхната еволюция в имената на йерусалимските владетели. Това не е просто етимологична справка, а самостоятелен научно-приложен принос, който легитимира авторските изводи относно царственото свещенство.

Авторът поставя разглежданите идеи в широк контекст – исторически (напр. свързва идеите на Посланието до евреите с религиозно-културния контекст на I век и с явления като юдейската апокалиптика), междурелигиозен (прави сравнения между юдейски и гностически схващания, между християнски и езически – напр. контраста между линеарния библейски възглед и цикличния езически възглед за времето), както и литургично-практически (как библейските идеи отекват в богослужебните текстове). Това обогатява изследването и свидетелства за зрялост на научния подход.

Оригиналност на приносите: От формулираните пет приноса може да се заключи, че дисертантът предлага няколко нови или малко изследвани гледни точки в контекста на българската библеистика и богословие:

- Систематизацията на старозаветното свещенство по трите традиции (левитска, ааронидска, садокитска) е полезно нововъведение. Макар че тези категории са известни в библеистиката, приносът на автора е, че ги подлага на цялостен сравнителен анализ и проследява историческата им приемственост и напрежение между тях. В резултат, трудът извежда по-ясно ролята на всяка традиция и начина, по който техните идеи (напр. концепцията за „вечен свещенически завет“) си взаимодействат и се развиват през вековете. Този принос може да се оцени като оригинален най-вече в рамките на нашата богословска литература, където подобна систематизация не е правена детайлно. Авторът умело показва, че въпреки различията си, всички старозаветни свещенически традиции споделят идеята за посредничество между Бога и народа и стремежа към трайно утвърждаване на това посредничество чрез завет.

- Проследяването на развитието на образа на Мелхиседек през различни епохи (библейска, междузаветна, християнска античност) също представлява важен принос. В библеистиката темата за Мелхиседек е разглеждана и от други автори, но в българската библеистика толкова всеобхватно изследване на Мелхиседек – от Битие, през Псалмите, Посланието до евреите, Кумран, Филон, гностиците и св. Отци – на практика не е публикувано досега. Новост е и начинът, по който докторантът съпоставя юдейските и християнските интерпретации: например, той ясно демонстрира наличието на две паралелни юдейски традиции (Мелхиседек като човек vs. Мелхиседек като ангел), и как християнската традиция отхвърля втората представа, запазвайки библейския образ и доразвивайки го типологически (Мелхиседек като предобраз на Христос). Оригинално е наблюдението, че никой извънбиблейски юдейски текст не цитира Пс.109:4, докато новозаветният автор на Посланието до евреите именно върху този стих изгражда христологията си. Това твърдение хвърля светлина върху уникалността на християнското откровение относно Христовото свещенство и е плод на обстойните паралели, които авторът е проследил – принос, който обогатява и международната дискусия по темата.

- Връзката между свещенство и завет в старозаветния контекст, разгледана като основа за новозаветната концепция, е интерпретативна новост, предложена от докторанта. Идеята, че свещенството в Библията винаги е в рамките на заветни отношения (напр. заветът с Леви – Мал. 2:4-8; заветът с Финеес – Чис. 25:12-13), и че

именно Христос като Първосвещеник установява нов и вечен Завет, синтезиращ всички предходни, е теологумен, който не винаги изрично се подчертава в библистиката. В заключението на дисертацията тази връзка е обобщена ясно: старозаветните идеи за свещенството и завета (взаимодействали в разбирането за „вечен свещенически завет“) са преосмислени в Посланието до евреите и „претворени в свършената новозаветна перспектива“. Тази концепция е ценна, защото осветлява континуума между Стария и Новия Завет и посочва как новозаветното учение надгражда, но и трансформира старозаветните категории (напр. ревността, пораждаща завет, е заменена от Христовата жертва, установяваща новия Завет). Тук приносът на автора е оригинален и богословски плодотворен, понеже предлага рамка за разбиране на Христовото свещенство, вкоренена дълбоко в библейската история на спасението.

- Интердисциплинарният подход несъмнено е силна страна на труда, макар сам по себе си да не е „принос“ в смисъл на ново знание, а по-скоро средство. Все пак, заслужава висока оценка способността на докторанта да борави с различни методи. В текста се наблюдава умело съчетаване на: историко-критически анализ (напр. дискусии за автентичност и датировка на текстове, литературно-структурен анализ (напр. хиазми, тематични градации, напр. при Изх.19:1-8), сравнително изследване на канонични и неканонични текстове (напр. сравненията между библейския и кумранския Мелхиседек), както и светоотеческа перспектива (цялата Глава IV и части от Глава III). Този интегративен подход е сравнително рядък в дисертационните трудове, където вниманието често се фокусира само върху една епоха или метод. Тук обаче интердисциплинарността е напълно оправдана от самата тема – Мелхиседек като фигура, преминаваща през текстове и времена – и води до един цялостен поглед върху проблема. С други думи, методологичният принос на автора е в успешното синтезиране на данни и гледни точки, което само по себе си придава ново качество на изследването.

- Формулираната богословска концепция за свещенството (като посредничество, осъществено свършено в Христос) представлява обобщаващият плод на дисертацията. Макар като богословска идея да не звучи радикално ново (фактът, че Христос изпълнява идеала на свещенството и прави вярващите „род избран, царствено свещенство“ – 1 Петр. 2:9 – е основополагаща християнска истина), приносът тук е, че тази концепция е изведена експлицитно и аргументирано от детайлното екзегетическо изследване. Финалните страници на дисертацията извеждат именно това богословско обобщение; чрез Христовата кръв вярващите от всички народи стават „царе и свещеници“ пред Бога (Откр. 5:9-10), т.е. старозаветното обещание за царствено

свещенство се реализира в Църквата – „новия Израил“. Авторът свързва този новозаветен смисъл и с православното богослужение – напр. цитира анафората на св. Василий Велики: Христос „придоби (ни) за Себе Си народ избран, царствено свещенство, народ свят“, като чрез жертвата Си ни очисти и изкупи. Този синтез между библейско откровение и литургична практика е ценен от православна гледна точка. Докторантът дори отбелязва любопитни детайли, които подкрепят концепцията му: например факта, че епископът в Православната църква носи царски инсигнии (корона, жезъл), а във Византия императорът е отдавал короната си на патриарха по време на Литургия, което символично подчертава върховенството на Христовото (царско и свещеническо) служение в Църквата. Така формулираната концепция в края на труда не е просто повторение на известни истини, а резултат от систематичното изследване, придаващ му завършеност и тежест. В този смисъл, дори и да не е абсолютно нов принос в богословието, заключението на докторанта се явява оригинален принос на равнището на академичния дискурс у нас, защото извежда цялостно богословско виждане за свещенството, потвърдено от богат библейски и исторически материал.

Теоретичният принос на дисертацията е безспорен. На нивото на библейската теология, трудът извежда нови синтези – например, идеята, че основните принципи на старозаветното свещенство (достъп до Бога, очистване от грях, представителството на първосвещеника, връзката свещенство-завет) са именно тези, които Посланието до евреите творчески преосмисля и изпълва в Христос. Това е теоретично заключение с голяма обобщаваща сила. Дисертантът предлага нова хипотеза за идейната близост между Посланието до евреите и речта на св. Стефан (Деян. 7) – хипотеза, която има значение за учените, изследващи формирането на раннохристиянското богословие. Тази идея, макар и спекулативна в известна степен, отваря поле за дискусията относно богословските направления в апостолската епоха.

На нивото на систематичното богословие, както вече беше споменато, трудът допринася с добре обосновано изследване на библейските корени на учението за Христос като архиерей и за всеобщото свещенство на вяващите. Това е теоретична основа, върху която може да се стъпи в по-нататъшни догматически и литургически изследвания (например, осмисляне на йерархичното свещенство в Църквата спрямо свещенството на всички вяващи, или пък еклезиологичните измерения на „царското свещенство“ днес).

Практическа стойност: Макар дисертацията да е предимно библеистично изследване, тя има и практически приложения. За академичната общност това изследване предоставя ценен справочник и база данни за всичко свързано с темата за свещенството

на Мелхиседек – от Писанието до патристиката. С бъдещо издаване на труда като монография, той може да се превърне в учебно помагало за студенти по богословие (особено в дисциплините Стар Завет, Нов Завет, библейско богословие). За църковната практика и проповед свещенослужителите биха могли да почерпят оттук материал за проповеди – при обяснение на литургични текстове, при тълкуване на трудни места като Евр. 7 гл., или при разясняване смисъла на свещенството. Темата за свещенството „по чина Мелхиседеков“ е мост между Стария Завет, юдейската традиция и християнството; разбирането на тази приемственост подпомага междурелигиозния диалог (евреи-християни) и вътрешно-християнските дискусии (особено с протестантските общности по въпроса за свещенството на всички вярващи и ролята на Христос като единствен първосвещеник).

В обобщение: Формулираните приноси са реални и подкрепени с убедителни изследвания. Оригиналността на някои идеи се забелязва ясно (особено във връзката свещенство-завет и цялостния междутекстови анализ), значимостта на темата е безспорна, методологията е реално използвана в изследването, а осведомеността на автора по темата е впечатляваща. Теоретичният принос обогатява библейското и православното богословие, а практическите приложения макар и индиректни, са налични и ценни.

3. Критични бележки/препоръки

Моите препоръки са в няколко направления: структура на изложението, методологическа консистентност, аргументация, използване на източници, терминологична прецизност, както и евентуални необосновани обобщения.

1. Структура и баланс на изложението: Като цяло, дисертацията е добре структурирана – следват се логически историко-богословски етапи (от Стария Завет, през времето на Втория храм, към Новия Завет и патристиката). Прави впечатление обаче разликата в обема на главите. Първа и Втора глава са много подробни (съответно по ок. 60 стр., обхващащи голяма част от целия труд), докато Трета глава е по-кратка (~30 стр.), а Четвърта – съвсем кратка (~10 стр. + епилог). Тази диспропорция сама по себе си не е „грешка“, тъй като темите имат различна сложност и предполагат различно количество материал. Но би било желателно Глава III (Посланието до евреите) да бъде разгърната с повече подробности; съществуват множество академични коментари на посланието, които могат да се обсъдят по-обстойно в текста. По отношение на Глава IV, нейният скромнен обем е разбираем – reception history – подходът обхваща безбрежен материал, който не може да бъде цялостно анализиран в рамките на една глава. Авторът е направил

удачен подбор на най-важните аспекти (равини, 2 Енох, гностици, секти, Отци). Въпреки това изложението е по-скоро описателно, отколкото анализиращо. Например, при представянето на гностическите възгледи за Мелхиседек (Наг Хамади) и на сектата на мелхиседекияните, получаваме ценна информация, но читателят остава с въпроси: Какъв е генезисът на тези възгледи? Дисертантът споменава накратко позицията на св. Ефрем Сирин, който прави изключение, приемайки отъждествяването на Мелхиседек със Сим заради популярността му. Би било интересно да се чуе мнението на автора защо св. Ефрем прави това – отстъпка към юдейските разбирания или нещо друго? Препоръка: Глава IV може да се разшири с по-аналитичен коментар върху генезиса на различните тълкувания на Мелхиседек, а не само тяхното описание.

2. Епилогът и неговата уместност: Епилогът за Мелхиседековия модел в спора за византийския цезаропапизъм е оригинален и интересен, но леко стои встрани от основната тема. Разбираме, че авторът желае да покаже „история на въздействието” на образа чак до Средновековието (Византия). Това е мащабно намерение, но в контекста на дисертация, фокусирана върху екзегетическо изследване, този историко-църковен нюанс изглежда малко периферен. На практика Епилогът заема 8 страници, което не позволява задълбочено анализиране на византийските текстове, а само констатира противоположните позиции. Това не е недостатък, по-скоро въпрос на подход. Препоръката ми към автора е да обмисли дали този епилог не би могъл да се развие отделно в студия, където да се изследват подробно текстовете на Византийските императори и отците, спорещи за Мелхиседековия пример. В сегашния си вид, Епилогът е информативен, но твърде сбит, за да разгърне пълния потенциал на заложената идея.

3. Методологическа консистентност и обхват: при толкова широк обхват на изследването (около 2000 години – от Мелхиседек при Авраам до византийския император), има риск някои части да бъдат разгледани повърхностно. Докторантът в голяма степен е избегнал този риск, но например Междузаветният период (част от Гл. II) е представен сравнително накратко. Споменати са ключовите извори (11QMelch, Видението на Амрам, Песните за съботната жертва), но може да се каже, че темата позволява малко по-детайлен анализ – особено на 11QMelch, който е пряко свързан с идеята за есхатологичния Юбилей (много интересна тема, която авторът маркира). Също, в Глава II авторът споменава предположението за „една древна северна традиция“ за Мелхиседек като ханаански цар-свещеник, свързваща благословието с военна победа и култова употреба на вино. Този пасаж е интригуващ, но изложен телеграфно. Тук, методологически, стои неразвита хипотеза: докторантът сякаш приема възможността за

съществуване на независима традиция за Мелхиседек на север (може би в Самария?), без обаче да приведе достатъчно аргументи и доказателства. Разбира се, в рамките на дисертацията не всичко може да се обхване, но препоръчвам на автора при бъдеща работа да разгърне тази идея, ако я смята за правдоподобна – например да проучи възможните паралели или източници за такова предположение (има ли древни извори, които подсказват за култ към Мелхиседек отделно от библейската традиция?). Подобно изследване би допълнило картината.

4. Аргументация на спорни моменти: Като цяло аргументацията в труда е стегната и логична. Ще отбележа два случая, в които може да се спори доколко убедителни са изводите: Първо, хипотезата за връзката между Посланието до евреите и речта на св. Стефан (Деян. 7). Авторът предлага, че двата текста свидетелстват за едно течение в ранното християнство. Това е смела и интересна идея, подкрепена от наблюдението за обща критика към храма и юдаизма. Но тук аргументите би трябвало да се изложат по-ясно. Например, може да се постави следният въпрос: Има ли лингвистични или структурни паралели между Евр. и Деян. 7, или приликата е само идейна? Докторантът допуска, че идеите „вероятно принадлежат на св. ап. Павел“, което звучи като опит да помири традиционното мнение (за Павловото богословие в Евр.) с несигурността за авторството. Но ако приемем, че Евр. не е писано от Павел, тогава паралелът със св. архид. Стефан става още по-любопитен, защото би значело, че друго, непавлово крило е развило тези идеи. В този смисъл, препоръката ми е авторът да прецизира тезата си: дали смята, че ап. Павел стои зад богословието на Евр. (но не непременно че е авторът), или пък вижда влиянието на един общ дух на епохата. Има възможност за по-детайлно обосноваване на този паралел – например, посочване на конкретни мотиви в речта на св. Стефан, които намират развитие в Евр. (идеята за „небесния Иисус, стоящ отдясно на Бога“ в Деян.7:56 е една такава връзка с Христос-Първосвещеник в Евр.). Макар това да не е централна тема, по-ясната аргументация би предотвратила евентуална критика, че тезата е спомената, но недоразвита; Второ, липсата на категорична позиция по автентичността на Битие 14:18-20. Както споменах, авторската умереност тук е разбираема – въпросът е стар и остава спорен. Все пак читателят остава леко раздвоен: Докъде се придържа дисертантът към историко-критическия консенсус? В заключението той изрично казва, че „не е изказана окончателна позиция“ по този въпрос, което е негов избор. Но дали това не отслабва донякъде аргументацията му за значимостта на образа на Мелхиседек? Защото ако Битие 14 е късна добавка, някой критик би казал: „Цялото построение тук, за древна традиция за царствено свещенство, може да се окаже базирано

на текст от по-късно време“. Дисертантът частично предугажда това възражение като залага на тезата, че дори да е добавка, разказът може да отразява по-древна традиция. Все пак би могъл да формулира по-категорично своето мнение (дори и като вероятност): дали е склонен да приеме автентичността на текста или не, и как това влияе на изводите му. Остава ли валидна типологията на Послание до евреите, ако историческата основа на разказа се окаже вторичен литературен конструкт? Тъй като дисертацията по същество разглежда Мелхиседек като реално присъстваща фигура в канона, може би авторът е по-близо до консервативната позиция (че Бит. 14 е интегрална част от Писанието). Ако е така, би могъл да го заяви смело, защото всеки изследователски консенсус може да бъде оспорен.

5. Използване на източниците и литературата: Безспорно, разнообразието от източници в тази дисертация е сериозен атестат за нейната значимост. Една дребна бележка: цитирането на съвременни учени можеше да бъде по-видимо в основния текст. В труда се забелязват чести препратки към изворите (което заслужава адмирации), но рядко се обсъждат мненията на авторитети от вторичната литература. Например, при анализа на Посланието до евреите, Bruce, Attridge, Ellingworth, Lane и др., или студии за Мелхиседек (напр. на Horton). Би било добре на места да се посочат съгласия или разногласия с някои от тези учени. Това не е тежък пропуск – дисертацията и без друго е много богата – но препоръчвам на автора ако реши да подготви публикации на чужд език да интегрира по-ясно диалога си с чуждестранната научна мисъл. Така приноските му (които са реални) ще изпъкнат по-отчетливо на международната сцена.

Би било удобно за читателя, ако вътре в текста препратките към антични извори бяха понякога придружени от превод или кратък анализ. Например, авторът цитира доста патристични текстове, в Глава IV обаче светоотеческите позиции са предадени малко телеграфно. Може би един цитат или по-детайлно резюме на значим пасаж от отците би обогатило изложението. Препоръка: Добавяне на няколко примерни цитата от отците по темата (с превод и коментар) би показало още по-ясно как патристичното тълкуване подкрепя изводите на автора.

Терминологична точност: Езикът на дисертацията е академично ясен и терминологично прецизен. Не се забелязват произволни въведения на термини без дефиниция. Единствено бих отбелязал, че понятието „интердисциплинарен подход“ и „светоотечески метод“ са използвани в списъка с приноси (номер 4), но в самия текст нямаше изрично обяснение какво се има предвид. Това е дребна забележка, не се наблюдава терминологичен хаос или неправилна употреба на понятия. Напротив,

впечатление прави коректността при използване на библеистични термини (напр. „първообраз“, „типология“, „апокалиптика“, „хиастична структура“ и пр.). Авторът демонстрира владеене на специализиран език, без да злоупотребява със стилова украса – текстът е стегнат, информативен, без отклонения в неясна реторика.

Възможни пропуски или необосновани обобщения: Не откривам сериозни пропуски в изследването на темата. Авторът е включил възможно най-много аспекти. Все пак, винаги могат да се посочат области отвъд обхвата на труда: Например, кн. Премъдрост Соломонова, Сиррах и пр. – съдържат ли нещо по темата за свещенството или Мелхиседек, което заслужаваше внимание? В текста не видях изрично разглеждане на тези книги. Ако там няма данни, това може да се отбележи изрично като извод, че, например, литературата на епохата на Втория храм мълчи за Мелхиседек (което всъщност авторът косвено отбелязва, говорейки за липсата на Пс.109:4 в извънбиблейските текстове). Също, ролята на Йерусалимското свещенство (потомците на Садок) е разгледана добре исторически, би могло се подчертаят техните взаимоотношения със светската власт. Авторът загатва това чрез примера с хасмонеите и легитимацията им чрез Мелхиседековата традиция. Влиза ли Мелхиседек в официалната юдейска литургия/очаквания? Вероятно не, но изричното заключение, че юдаизмът като цяло не развива идеята за царствено свещенство (освен в сектантски групи), би било ценно. Може би това е имплицитно ясно от текста, но като обобщение може да присъства по-ясно.

Всъщност това е и добър знак, защото авторът е внимателен и не прави необосновани обобщения. Забелязва се старание при всяко по-смело твърдение да се цитира извор или изследване. Например, когато се твърди, че „в периода на ранната монархия царят е носил титлата ‘свещеник навеки по чина Мелхиседеков’, това е значимо обобщение, но авторът го подкрепя с доводи (Давидовата политика на обединение, двамата първосвещеници, и пр.). Възможно е някой специалист по книгата „Псалми“ да поспори с това, но не може да отрече, че логиката е налице.

Накрая, едно наблюдение: В стремежа си да подчертае континуитета между Стария и Новия Завет, авторът понякога силно типологизира старозаветните данни. Например, виждаме как Адам е наречен „цар и свещеник“ в рая – това е теологическа интерпретация (макар и срещаща се у отците), но не пряк библейски текст. За мен е приемливо, защото то идва като синтез, а не като доказателство за друга теза. Но трябва да се внимава тези богословски обобщения да не се представят като исторически факти. Докторантът се е движил умело – дава тези образи в заключителните части (напр. в края

на Гл. II, когато говори за архетипа на свещенството в рая, или в самото заключение, където говори за обожението като следствие от царственото свещенство), добре подплатени от предходния анализ. Подобни изказвания са ясно отделени като синтез/извод, а не като доказателствена част. Така и най-критично настроеният читател няма да ги приеме за произволни, а за целенасочени богословски обобщения на изследването.

Език и стил: Дисертантът пише в третолично изложение, избягва лични нападки или емоционално натоварени изрази. Това е силна страна. На места изреченията са много дълги и сложни, което затруднява четенето. Например, някои пасажки в автореферата съдържат множество подчинени изречения. В дисертацията самата плътност на информацията понякога изисква от читателя голяма концентрация – например в Глава I, където в рамките на един абзац се говори за грях, очистване, Очищение, Юбилей, връзка с Новия Завет, паралели с християнската литература. Разбира се, това до известна степен е неизбежно, предвид комплексността на темата. Препоръка: Може би малко по-често разбиване на абзаци и ползване на междинни обобщения би улеснило читателя.

В заключение: посочените бележки са по-скоро стилистични. Няма съществени слабости, които да поставят под въпрос научната значимост или приносния характер на труда. Напротив, направените забележки целят единствено да подсилят някои аспекти – било чрез разширяване на анализ тук-там, било чрез по-ясно изразяване на личната позиция на автора.

Заклучение

Дисертационният труд на свещ. Борис Антонов Борисов „Старозаветното свещеничество по чина Мелхиседек (екзегетическо изследване)“ представлява зряло и задълбочено изследване с ясно изразени приноси. Авторът успешно е постигнал поставената цел – да проследи развитието и взаимодействието на основни старозаветни свещенически идеи и тяхното творческо преработване в новозаветното учение за Христовото свещенство. Трудът се откроява с богатството на изворов материал, задълбочен екзегетически анализ и широта на богословския поглед. Дисертантът демонстрира независима мисъл, като предлага оригинални решения и прави ценни синтези. Научните приноси на работата са конкретни и добре обосновани, както в теоретичен план (принос към библейското богословие и православната догматика), така и в аналитичен план (нов прочит на редица библейски пасажки и патристични свидетелства). Стилът на изложение отговаря на академичните стандарти, без отклонения в полемика или неуместна реторика. Оформлението, цитиране и

библиография са на високо ниво, което говори за старателност и професионализъм. Препоръките не засягат същността на дисертацията, а касаят второстепенни подобрения – разширяване или поясняване на някои аспекти.

С оглед на всичко изложено, моето заключително мнение е изцяло положително. Дисертационният труд на свещ. Борис Борисов покрива в пълна степен изискванията за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Трудът съдържа оригинален принос към библейското и догматическото богословие и свидетелства за способността на автора за самостоятелно изследване и критическо мислене.

По настоящата процедура аз **убедено гласувам с положителен вот.**

23.01.2026 г.

Доц. д-р Павлин Събев